

Връзките между проф. Иван Д. Шишманов и първите български библиотековедки д-р Мара Тодорова и Маргарита Димчевска

Мария Младенова

Иван Д. Шишманов е разбирал, че библиотеките ще дадат очакваните резултати и ще се превърнат във второ училище за народа, само ако в тях заработят високообразовани личности, които имат и специални познания в областта на библиотекознанието – наука, която в началото на ХХ век у нас познават едва неколцина човека.

Затова като университетски преподавател той формира у студентите си интерес към работата в библиотеките и в сферата на библиотекознанието. Затова не е изненадващо, че от средата на неговите възпитаници израстват личности като Велико Йорданов – бъдещ директор на Народната библиотека и неин историк, Ячо Хлеббаров – библиотековед, организатор на читалищното дело в страната и дългогодишен редактор на сп. „Читалище”, Стилиян Чилингиров – бъдещ директор на Народната библиотека и историк на читалищата, Васил Класанов – бъдещ директор на Шуменската народна библиотека и редактор на читалищни периодични издания и редица други. Те се посвещават на културното строителство на библиотечното и читалищното дело, като в публикациите си разработват система от възгледи за ролята на библиотеките, опитват се да изяснят същността на библиотекознанието и се изграждат като негови теоретици и последователи на своя учител Иван Шишманов, когото италианският публицист Вико Мантегаца определя като „най-учения, най-културния и най-интелигентния българин”¹.

¹ Цит. по: **Чилингиров**, Стилиян. Моите съвременници. – С., 1955, с. 15.

Шишманов следи с изострено внимание и работата на редица библиотеки в столицата и провинцията, както и проявите на известни библиотекари, които постоянно насочва, насърчава и поощрява.

В архива му са съхранени много писма от библиотечни работници като Васил Класанов², Николай Николаев³, Николай Станев⁴, Стилиян Чилингиров⁵, Петър Ненков⁶ и редица други, които свидетелстват за трайния му интерес към резултатите от тяхната работа в библиотеките.

Разчитането и публикуването на тази кореспонденция би обогатило значително познанията ни и за тях, и за Иван Шишманов, за библиотековедските им възгледи и за общите им стремежи да утвърдят библиотекознанието като наука и в България.

С подкрепата на проф. Шишманов е белязана и появата на първите две жени в българското библиотекознание – д-р Мара Тодорова и Маргарита Димчевска, които получават и европейско признание.

Те се появяват в българското библиотекознание в края на първата четвърт на XX век.

Късната поява на жените в библиотечната професия в България е лесно обяснима. Известно е, че и в света те навлизат в нея едва, едва в края на XIX век. Дотогава в продължение на хилядолетия библиотеките винаги са били място на традиционно мъжко присъствие и професионална реализация.

Жените навлизат плахо в българския обществен живот през първото десетилетие на XX век, догонвайки бързо във времето своите посестрими, развивали се в цивилизована среда.

Д-р Мара Тодорова (17.VIII.1891, Карнобат – 9.XI.1945, Рим) утвърждава авторското си присъствие на страниците на в. „Читалищни

² НА – БАН, ф. 11к, оп. 3, а.е. 708.

³ НА – БАН, ф. 11к, оп. 3, а.е. 1108.

⁴ НА – БАН, ф. 11к, оп. 3, а.е. 1412, 1413.

⁵ НА – БАН, ф. 11к, оп. 3, а.е. 1642, 1643, 1644.

⁶ НА – БАН, ф. 11к, оп. 3, а.е. 1077.

вести”. Започнал да излиза в условията на остра икономическа криза, настъпила след края на Първата световна война, в него само за десет месеца – от април 1923 до февруари 1924 г. тя публикува десет статии, показващи европейска осведоменост в полето на библиотекознанието, познаване на състоянието на библиотеките в редица европейски страни, както и библиотековедските възгледи на най-изявените представители на немската библиотековедска школа: М. Шретингер, Еберт, Молбах, Ейхлер, Грезел и др.

Статиите ѝ подсказват, че авторката им е познавала гледищата на авторитетите на немската библиотековедска школа от XIX и първата четвърт на XX век по първоизточници, четени в оригинал.

С тези свои статии тя се доказва като теоретик в областта на библиотекознанието на равнището на Стоян Аргиров и, нареждайки се до него, заема позицията на първата българка, разработвала неговата теория в годините не само след Първата световна война, но и до средата на 40-те години на века.

Статиите ѝ на страниците на в. „Читалищни вести” са и една своеобразна прелюдия към подготовката ѝ за участие в първия библиотекарски курс, чиято програма (дисциплини и лектори) е обявена в брой 6 от 20 юни 1923 г. Единствената жена преподавател в курса е д-р Мара Тодорова, на която са възложени лекциите по дисциплината „Библиотечни системи. Подвижни библиотеки”, в чиито рамки са маркирани и петте теми: Какви библиотечни системи съществуват за нареждане на книги; Изгодността на всяка система от хигиенно, удобно намиращо се и самообразователно гледище; Коя система за какви библиотеки е пригодна; Книгохранилищата и тяхната уредба; Подвижни

библиотеки.⁷ Към името на лекторката бе добавено „специализирала се по библиотекознание”.

Естествено възникващият въпрос е къде и кога Мара Тодорова е осъществила специализацията си, която очевидно е оценена високо от Стоян Аргиров – известен с възискателността си при подбора на лекторския състав, въпреки че възможностите му за избор са били доста ограничени.

Вероятно д-р Тодорова е показала качества на компетентен лектор, умеещ да владее аудиторията и да внушава идеи, поради което през 1924 г. тя е включена и в състава на лекторите, участващи в народните четения, организирани от Читалищния съюз под ръководството на проф. Ив. Д. Шишманов, Стоян Аргиров и други изявени читалищни дейци. Сред лекторите присъстват имената само на две жени – на голямата общественичка Екатерина Каравелова и на госпожица Мара Тодорова, заявила четири лекции, от които две са с библиотековедска тематика: „Библиотеката на Запада и у нас”, която дава възможност и за съпоставителни сравнения на базата и на лични впечатления, които вероятно е натрупала, и „Общообразователната библиотека и задачата на нейния пръв ръководител”⁸, която очевидно е имала за обект изискванията към образованието, професионалните и личните качества, които трябва да притежава библиотекарят – материя, която тя владее, както е видно и от публикувана статия с аналогично съдържание във в. „Читалищни вести”⁹.

Ангажирането на Мара Тодорова в състава на лекторите на народните четения, в който е участвал главно мъжкия елит на науката – основно професори от Университета и писатели, е своеобразен барометър за образоваността и проявените ѝ лични качества, с които е успяла да фокусира върху себе си вниманието на ръководството на Читалищния

⁷ Читалищни вести, № 6, 20 юни 1923, с. 3.

⁸ Разпис на народните четения при Читалищния съюз през 1924 г. // Читалищни вести, № 16, 23 февр. 1924.

⁹ Тодорова, Мара. Длъжност и качества на библиотекарят. // Читалищни вести, № 5, 1 юни 1923, с. 2.

съюз и лично на проф. Ив. Д. Шишманов – първия му председател от 1911 г., който сам е подбирал лекторите и до края на живота си следи проблемите и развитието на читалищата в България.

До преди две години Мара Тодорова ми беше известна само с публикациите си във в. „Читалищни вести”, с участието си в първите библиотекарски курсове в България и с проявите ѝ в народните четения. Липсваха каквито и да е сведения за нейната лична биография, както и за по-нататъшното ѝ професионално развитие. Въпросите, на които няха отговор, бяха много. Къде и в какво семейство е родена, къде, какво и при кого е следвала, къде е специализирала библиотекознание и кой я е насочил в тази област, как трябва да се тълкува титлата доктор пред името ѝ? Като лекар медик или като научна степен – резултат от докторат, защитен неизвестно къде и в коя област на знанието?

Усилията ми да открия архивни документи, свързани с Мара Тодорова, се увенчаха с успех. В архивния фонд на НБКМ „Св. св. Кирил и Методий” намерих неин доклад до тогавашния министър на народното просвещение Стоян Омарчевски, писан през септември 1922 г. В него се съдържаха не само ценни сведения за нейното образование и намеренията ѝ за професионална реализация в България в полето на библиотеките, но и се потвърждаваше моето предположение за библиотечната ѝ квалификация, която тя бе получила чрез сериозна теоретична и практическа подготовка в най-представителните немски библиотеки в Лайпциг, Мюнхен и Фрайбург, при това под ръководството на такива известни преподаватели по библиотекознание като доктор Roust, д-р Glauning и проф. Volf – директор на Университетската библиотека в Мюнхен.

Докладът представлява и своеобразен отчет пред министъра за времето, прекарано от Мария Тодорова в Германия, и за свършената от нея работа.

„Разрешената от Вас, въз основа на Университетския ми диплом № 1345, командировка в странство /Германия – от 6 декември 1921 г. до края на същата учебна година, т.е. до 1 септември 1922 г. употребих за продължение на наченатите в Прага и Лайпциг през 1920 г. занятия по специализиране на славянска филология и основно изучаване на библиотечното дело, което ме силно интересува и на чието поле желая да посветя бъдещата си дейност.

Специализацията си по славянска филология завърших с дисертация: Българското литературно ударение с оглед към югославското и специално руското, като засегнах обстойно ударението на съществителните и прилагателни имена; това на глагола и другите части на речта остава в допълнение да се изработи.”¹⁰

В същия доклад Мария Тодорова споменава, че в Университетската библиотека е работила с „подкрепата на нашия професор – г-н Иван Шишманов”¹¹. Това ме накара да потърся следи от присъствието ѝ и в неговия архив, където открих само две запазени писма от нея. Първото, писано на 18.VI.1922 г. в Мюнхен, съдържа и полезна информация за заниманията ѝ по библиотекознание в Университетската библиотека. „Ако моето библиотечно дело Ви интересува, пишеше му тя, мога да добавя, че тук обстоятелствата се стичат твърде щастливо; при самата университетска библиотека е тъмната стаичка за снимане на ръкописи: започнах вчера уроци и практика; също подвързването на книгите е отлично организирано. А г-н директорът проф. Wolf ме прие неочаквано любезно, вероятно

¹⁰ НБКМ – БИА, ф. 35², а.е. 12, л. 37.

¹¹ Пак там.

благодарение на представителното писмо на г-н д-р Jacobs, комуто писмено ще благодаря.”¹²

Второто писмо бе изпратено от София, с дата 1.X.1923 г. По това време тя вече се е завърнала в България и работи като командирована учителка в Народната библиотека, като заема длъжност, която не я удовлетворява. Сътрудничи с желание на в. „Читалищни вести” и е ангажирана с работата на Читалищния съюз, чете лекции в първия библиотекарски курс, организиран от МНП. Общувайки с личности като Стоян Аргиров, Никола Начов, Александър Теодоров-Балан, Боян Пенев, акад. Никола Михов и други значими представители на българската интелигенция, тя се тревожи за всичко, което се случва в България. Проявява будното си обществено съзнание на патриот и като разкрива и песимизма, в който е изпаднала българската младеж и интелигенцията от следвоенната действителност, Мария Тодорова пише на проф. Ив. Д. Шишманов, който по това време е на лечение в Баден, следното:

„Мой уважаеми Г-н професоре!

Интересувам се аз, заедно с други Ваши възпитаници преди всичко от здравето Ви. Сте ли вече напълно добре? Баденската природа и въздух са в състояние да Ви възвърнат свежест и бодрост и крепкост. Може би затова не я напускате тъй дълго време. Дали тя е в сила да замени родния въздух? Дали наистина, не Ви липсва роден приют, роден звук?”¹³

Като изразява тревогата си от отсъствието му в България, по-нататм Тодорова пише:

„Една мощна десница е Вашата и нейната липса у нас се чувства осезателно. Чувствуваме я ние, чувствуват я всички, които познават силата ѝ, които пораснаха под вълните на сянката ѝ, чувстват я млади и стари.

... И стана тъй: вместо Вие за родината, родината за Вас простена...

¹² ИА – БАН, ф. 11, оп. 3. а.е. 1486, л. 3.

¹³ ИА – БАН, ф. 11, оп. 3. а.е. 1486, л. 4–5.

Ще долети ли стона ѝ в далечна чужбина. Ще има ли отзвук или ще ѝ завещаете миражи и сънища в копнежа да Ви види на скута си. „Елате между нас” – зов от хиляди сърца неща смуги въздуха Ви в Баденско. Тоя зов официално ще Ви се предаде в съдържана форма, разбира се, от Управителното тяло на Съюза на читалищата в България – аз го предавам не принудено, както го сетих в душата си.”¹⁴

И по-нататък: „Помните ли, господин Професоре, характерните Ваши думи, когато неуверено се опитвах да стъпвам в полето на Bibliotheks wissenschaft. Помните ли първата и втората и третата вдъхновена Ваша помощ. Мнозина се нуждаят от този импулс. Нуждае се самото дело от незаменимата Ваша дейност. В днешния момент Вашето съдействие би било от съществено значение и би допринесло неопределима полза. То би ободрило всички ни, би обнадеедило и силно безнадеждните.

Да Ви видим между нас тук, да чуем родната си реч непосредствено от Вас, да получим ценни насоки в по-нататъшната си дейност – е за сега висшето ни желание.

Отсъствието Ви, повтарям, силно се чувства. Напоследък за делото заработи и г-н Аргиров. Г-н Михов е тук, понастоящем, но се колебае да поеме управлението на Народната библиотека, понеже при прегледа се спъва все в „задънени улици”, както той се изразява. По-големи подробности бих с удоволствие Ви съобщила, ако пожелаете да ги узнаете. Писмото от съюза ще Ви осветли по-пълно. Органа на съюза „Читалищни вести” т.е. излезлите броеве – Ви се изпращат от Съюза. Съм понастоящем на негово разположение с своята работа, както някога Вие бяхте казали: „работете в това направление – съюза има нужда от такива лица”. Те са много малко, наистина, понастоящем, което спъва делото, а развитието му не търпи повече отлагане. Проектираното списание особено добре трябва да застъпи библиотечният дял, за да постигне задачите си, а труженици

¹⁴ ИА – БАН, ф. 11, оп. 3. а.е. 1486, л. 5.

липсват. Главно – редактор липсва. Ако Вие имате възможност да не пренебрегнете поканата от страна на Съюза, това би ободрило всички съратници на тая идея, пък и списанието неимоверно бързо би се популяризирило.

Но не е въпроса само за списанието. За редица още културни дела Вие сте необходим. Върнете се в родината, прекарайте останалите си дейни дни в нея – за нея!

Чакаме Ви ние всички.

София

1 октомври 1923

С високо уважение: М. Тодорова

ул. „Гладстон” № 60”¹⁵

Пишейки след преврата на 9.VI.1923 г. и последвалото го Септемврийско въстание, Мария Тодорова споделя със своя професор тревогата си от атмосферата в страната, настъпила след тях, и изразява желанието на културните среди той да се завърне в България, за да влее с присъствието си надежда и сили на младите хора, които осезателно чувстват отсъствието му.

По това време проф. Шишманов е в почти тригодишно самоизгнание в чужбина, което прекарва главно в Швейцария, но от усилената умствена работа здравето му се влошава. Разбрал, че му предстои рискована операция, в началото на 1923 г. подготвя и своето завещание, в което записва: „Умирам с чувство на изпълнен дълг не само към моето малко, страстно обичано отечество, но и към човечеството.”¹⁶

От писмото на Мария Тодорова става ясно и това, че именно той я е насочил към специализация и работа в полето на библиотеките и читалищата.

¹⁵ ИА – БАН, ф. 11, оп. 3. а.е. 1486, л. 6.

¹⁶ Шишманова, Лидия. Проф. Шишманов като умствен работник // Бълг. мисъл, 1930, № 6, с. 468.

Воден от стремежа си постоянно да издирва способни млади хора, които да работят за България, той помага на мнозина да получат подходяща специалност и добра квалификация. Това му желание се усеща и в писмо до неговия ученик и бъдещ фолклорист Христо Вакарелски от 1.IX.1925 г., в което му пише:

„Бях се почти отчаял да намеря между младите някого със страстна обич към фолклора на един К. Шапкарев, Д. Маринов или Ст. Шишков... Липсваха ревностни ученици и приемници... Проф. Арnaudов сам не е успял още, за жалост, да си създаде един ученик като себе си. Като Ви благодаря още веднъж за изпратените материали, моля да не се сърдите, че няма да Ви оставя на мира. Ето защо Ви моля да ми съобщите адреса си. Моето мнение е, че Вие трябва да бъдете при Етнографския музей. Как и кога може да стане това не зная, но ще гледам да Ви привлека в София, разбира се, не да стоите в канцелариите, а да работите за систематичното изследване на цялата страна в народнонаучно отношение. Вие имате всички качества за един добър фолклорист.”¹⁷

В друго писмо, изпратено два месеца по-късно, го информира:

„Преди десетина деня се яви нов случай да Ви дам възможност да се предадете на етнографията. Факултетният съвет имаше да реши: кому да се даде една полска стипендия по тая наука... Препоръчах Ви и колегите по доверие са съгласиха на мене, на проф. Боян Пенев и на Романски да дадат мнението си за Вас. Събрахме се и решихме стипендията да се даде на Вас... Това съобщение навярно ще Ви изненада много – но Вие знаехте, че аз обичам да ходя на лов за таланти. Друг лов – по-приятен – аз не познавам.”¹⁸

Несъмнено в обектива на стремежа му към „лов” на таланти е попаднала и племенницата на приятеля му от Стара Загора Атанас Илиев –

¹⁷ Диневков, Петър. Писма на проф. Ив. Д. Шишманов до Христо Вакарелски // Бълг. фолклор, 1978, № 1, с. 41–44.

¹⁸ Пак там, с. 43.

Мария Тодорова, насочил я към специализация в областта на библиотекознанието поради потребността на българските библиотеки от истински професионалисти.

През 1925 г. след спечелен конкурс, обявен от библиотеката на Международния земеделски институт в Рим, Мария Тодорова постъпва на работа в тази авторитетна и световноизвестна институция. Бързо напредва в професионалното си издигане. Поддържа интересни контакти с всички големи библиотековеди от Европа и САЩ. Смъртта ѝ в края на 1945 г. я сварва като професор и директор на библиотеката на Международния земеделски институт.

Заминавайки за Рим, д-р Мария Тодорова не прекъсва интелектуалните си прояви в България. Появява се и със статии в „Училищен преглед“, в. „Литературен глас“, в. „Мир“, сп. „Читалище“ и др. Публикува и някои преводи от италиански на български, като разказа „Стана“ от Ада Негри, брошура на Джузепе Кавачиоки за Мусолини¹⁹, издадена от Т. Ф. Чипев. С преводи и авторски статии се появява и на страниците на „Итало-българско списание за литература, история и изкуство“, редактирано от Енрико Дамиани, на когото след заминаването на Юлия Балабанова от Рим за Париж преподава български език. Интересите ѝ в областта на изкуството се подсказват и от очерците ѝ за Грация Деледа²⁰ и Елеонора Дузе²¹. Публикувани в „Малка италианска библиотека“, тя ги подписва като Мара Теодорова - Камерани.

В Рим общува и с някои от най-видните представители на италианската култура и литература. Сред тях са Ада Негри (1870–1945) – единствената жена поетеса в италианската литература от втората половина

¹⁹ **Кавачиоки**, Джузепе. Мусолини / Прев. от ит. Мара Камерани-Теодорова. – София : Т. Ф. Чипев, 1935. – 18 с.

²⁰ **Теодорова-Камерани**, Мара. За творчеството на Грация Деледа. – София : Итало-бълг. сп., 1936. – 20 с.

²¹ **Теодорова-Камерани**, Мара. Елеонора Дузе : Изкуство и живот. – София : Итало-бълг. сп., 1933. – 20 с.

на XIX век, която продължава да твори до средата на 40-те години на XX век; Луиджи Пирандело (1867–1936) – едно от големите имена в театъра на XX век и носител на Нобелова награда за литература през 1934 г.; Грация Деледа (1871–1936) – известна италианска романистка, на която през 1926 г. е присъдена Нобелова награда за литература „за тънкото ѝ умение да пресъздава живота на родното си място в контекста на общочовешките проблеми”²².

Общуванията ѝ подсказват, че нашата първа библиотековедка със своята култура, познания и интелигентност е правела впечатление на италианския интелектуален елит, приел я в средите си като равна.

Втората българска библиотековедка, с която професор Шишманов е поддържал контакти, е Маргарита Димчевска (30.XI.1892, Самоков – март 1993, Денвър, щата Колорадо), която е първата българка, дипломирала се по библиотекознание в Англия.

Автентични данни за образованието и професионалните стремежи на Маргарита Димчевска открих в три нейни писма, запазени в архива на проф. Шишманов, които са и единствените намерени засега писма в България от нея.

Най-вероятно в отговор на негова молба за биографична справка на 1.II.1925 г. от Лондон, тя му пише за себе си следното:

„Уважаеми доктор Шишманов,

Питате ме за бележки за мене. Туй е твърде неприятна работа, но ще се постарая да Ви задоволя.

Следвах в Първа девическа гимназия в София до пети клас. От там заминах да завърша образованието си в Constantinople Colege, където в 1914 г. получих В.А. Веднага след туй бях назначена за библиотекарка на колежа, където турих основа на една библиотека в модерния смисъл на думата. За туй се подготвих сама. Останах на тази длъжност четири

²² Нобелови лауреати : Енциклопедия. – София, 1994, с. 149.

години, поради войната, въпреки намеренията ми да продължа образованието си. Както знаете по-миналата година (октомври 1923 г.) постъпих в School of Librarianship в London University. Подробности за училището ще намерите в програмата, която Ви изпратих есента. Изпитите се държат в две групи. Едната група от пет предмета изкарах в юлии, като положих „hououso” (първокласен изпит) по литература (взех двегодишния курс в една), Classification, Composition и годишната награда на директора за Book Selection. Наградите на отличниците в целия университет бяха раздадени публично от сегашния министър на земеделието Гооб. Имам да издържа в юлии втората група изпити. Нали стига толкова?

Ще бъдете ли тъй любезен да ме съветвате как да постъпя, за да бъда назначена за директор на Народната библиотека? Имам случай да остана в Англия и Америка, но България ме тегли. Преди няколко седмици отказах предложението на Kuilf College да бъда Lecthurerfaler. Към и до кого да се отнеса? Извинете, че към Вас се обръщам, но Вие сте единствения, който знае моето желание за работа в България и който може да ме съветва.”²³

Допускам, че в отговора си на писмото ѝ проф. Шишманов деликатно е обяснил, че длъжността директор на Народната библиотека е твърде престижна, че в цял свят на нея се назначават авторитетни личности, със заслуги за развитието на науката и културата на страната, поради което тя няма шансове да я получи, и я е посъветвал да приеме едно по-скромно работно място в нея.

В своя отговор от Лондон, писан на 25.IV.1925 г., младата Димчевска обяснява мотивите си, поради които е поискала директорската длъжност така:

„Уважаеми д-р Шишманов,

Благодаря Ви твърде много за съветите. Поста директор на Народната библиотека исках, защото отдавна видях плачевното състояние

²³ НА – БАН, ф. 11к, оп. 3, а.е. 486, л. 2–3.

на нашата библиотека и реших да се предам да я уредя, поне да туря началото на това дело, и за туй именно дойдох чак в Лондон.

На ум не ми е минавало, че длъжността директор е важна и много се зачудих да чуя това. Ако е толкова важна, защо тогава назначават хора, които нямат даже идея за туй дело. Струва ми се, че отговорните лица не гледат на длъжността тъй. При все че зная, че работата е много зле платена и неблагодарна – България ме тегли. Предпочитам да работя за нея с малкото сили, с които разполагам – нежели в чужбина.

Друга причина защо искам „директорството” е, защото ще мога по-скоро, по-свободно да приложя реорганизацията на библиотеката. Колкото по-се отлага – толкова по-трудна и по-скъпа ще е работата.

Вярвам, че ме разбирате, че не желая мястото за положението, а за делото. Да дирех и желяех положение не бих отказала поканата на Университета в Лондон.

Едно желая – да бъда назначена там, където ще мога да работя свободно за уредбата на библиотеката като директор, поддиректор или друго – не важи.²⁴

Потвърждение на преценката на Димчевска, че за директори на Народната библиотека се назначават често неподходящи хора, намираме и в статията на проф. Ал. Балабанов „Библиотека и директори”. Писана през 1930 г. по повод на нейната петдесетгодишнина, той отбелязва, че ръководството ѝ често е поверявано на случайни и неподготвени хора, които не са имали и „най-далечна представа за методите, по които би могъл, тоя важен народен институт да се държи на висотата си”²⁵ и да служи за подема на българската наука и култура.

В подкрепа на желанието на дъщеря си да бъде назначена на директорския пост, майка ѝ Спаска Димчевска – учителка по музика в

²⁴ НА – БАН, ф. 11к, оп. 3, а.е. 486, л. 4–5.

²⁵ Балабанов, Александър. Библиотека и директори : По случай петдесет години от съществуването на Народната библиотека. // Балабанов, А. Из един живот. – С., 1934, с. 253–255.

американската гимназия в Самоков, на 22.V.1925 г. в отговор на негово писмо пише на проф. Шишманов:

„Уважаеми г-н Шишманов,

Тъкмо бях написала писмо за Маргарита вчера и вашето пристигна. Приключих го и веднага го изпратих.

Благодаря Ви сърдечно за добрината да улесните дъщеря ми с работа, за която тя отдавна е охотна. Тя напусна Цариградската американска колегия със заплата по-голяма от ректорска плюс пълен пансион – с необикновени удобства за България. „Искам да работя за България” са думи често повтаряни от нея. И сега дали ще приеме да бъде „пазителка” – пост, на който може почти толкова да се прояви, колкото един свинкс, тя сама трябва да реши. Немислимо е да приложи своите идеали под натиска на директора и поддиректора. Тази е причината на просбата ѝ за директорство – да уреди библиотеката по най-новата и най-модерната система в Европа днес.”²⁶

Завърнала се от Лондон в България през ранната есен на 1925 г., Маргарита Димчевска се оказва първата ни сънародничка с диплом по библиотекознание от Англия, свидетелство за което намираме и в три от книгите на изследователя на Славеино Петко Карапетков, в които е записал, че дъщерята на Манол Димчевски „Маргарита Манолева Димчевска, е първата българка, завършила библиотекарство в Лондон”²⁷, със специална награда за отличие.

Какво е професионалното развитие на Маргарита Димчевска в България?

Със съдействието на проф. Ив. Д. Шишманов е назначена от МНП като учител в Първа софийска девическа гимназия, от където след една

²⁶ НА – БАН, ф. 11к, оп. 3, а.е. 486, л. 6.

²⁷ **Карапетков**, Петко. Славеино: Минало. – Пловдив, 1948, с. 317; Славеино: Принос към историята на Средните Родопи. – С., 1991, с. 270; Славеино – Родовете. – С., 1996, с. 120.

учебна година е командирована от МНП в Народната библиотека като библиотекар – каталогизатор.

Делегат е на I световен конгрес на библиотекарите и библиографите в Италия (15–30.IV.1929 г.). Член е на комисията на болничните библиотеки към Международната асоциация на библиотеките в света (ИФЛА).

Получава шестмесечна стипендия на фондация „Карнеги“ (1930) и заминава за САЩ, където специализира библиотечно дело. Запознава се с работата на десетки библиотеки и библиотечни училища и участва в работата на три професионални конференции.

Организира първата изложба в България на планове и снимки на големи европейски и американски библиотеки (1930)²⁸. Изнася лекции заедно с Геза Шмит и ръководи едно от заседанията на английската секция на Международното лятно библиотечно училище към Обществото на народите (август 1931, Женева). Организира образцова библиотека към Висшата кооперативна школа. В продължение на седем години (1927–1934) отговаря за училищните библиотеки към МНП, като се проявява и като добър организатор.²⁹ През това време устройва и първите два курса за гимназиални учители – библиотекарски (1929–1931), както и празнуването на Седмица на детската книга в страната (1929–1932).³⁰

Участва и като преподавател в библиотекарските курсове (1928–1932), организирани от ВЧС и МНП, в които чете лекции върху УДК, която за едни се оказва трудна за усвояване, а за други, сред които е и Стоян Аргиров, въвеждането ѝ изглеждало безсмислено.

Работи в Народната библиотека (1934–1943), където изпълнява длъжността директор (1934–1935), главен библиотекар и завеждащ

²⁸ Сирак Скитник. Библиотечна изложба. – Слово, № 2291, 3 февр. 1930.

²⁹ ДИА, ф. 177, оп.2, а.е. 985, л. 164–165.

³⁰ ДИА, ф. 177, оп.2, а.е. 626, л. 34–35.

Чуждестранния отдел. Участва в съставянето на правилата за каталогизация, изградени на базата на Англо-американската инструкция. Почетен член е на Българския библиографски институт.

Сътрудничи на сп. „Българска книга” и на сп. „Читалище” със статии за задачите на детските библиотеки у нас и в чужбина.

Чрез проявите си в областта на библиотекознанието и библиотеките Маргарита Димчевска се утвърждава като библиотековед – педагог, организатор и международник.

В статията си „Пионерките в българското библиотечно дело”³¹ Жоржета Назърска изнася неизвестни факти от активната обществена дейност на Димчевска като постоянен член на Дружеството на българките с висше образование – първата организация на висшата българска женска интелигенция с пацифистки и феминистки идеи, президент на Асоциацията на възпитаничките на Американския колеж и библиотекар на Лигата на говорещите английски език в България³², които ѝ създават интересни контакти и ѝ предоставят възможности за динамично общуване с женския елит на страната, показал съпричастие и отвореност към идеите на редица световни дамски формации, културни дружества и асоциации.

След 9.IX.1944 г. и установяването на тоталитарния режим, който грубо се намесва в работата на културните институции и творците, ограничава тяхната свобода и налага насилствено единомислие, Димчевска е обявена за „американка” и е принудена да напусне Народната библиотека. Известно време работи в Института за стопанска рационализация и публикува брошура с предложения за подобряване на дейността на машинописната служба³³, в която заема обидната за квалификацията ѝ длъжност на редова машинописка.

³¹ Назърска, Жоржета. Пионерките в българското библиотечно дело // Библиотека, 2005, № 6 с. 29-36.

³² Пак там, с. 34.

³³ Димчевска, Маргарита. Рационализация на машинописната служба. – София : Инст. за стоп. рационализация, 1947. – 24 с.

По сведения на нейна сродница (Мария Димчевска – оперна певица), с мълчаливото съдействие на близък роднина, работещ в системата на МВР (Найден Димчевски), успява да замине за САЩ (гр. Денвър, Колорадо) при сестра си Естер Димчевски³⁴ (1890, Самоков – 19 януари 1977 г., Денвър), откъдето и двете не се завръщат в България.

С какво се е занимавала Димчевска в Денвър, как е реализирала своите знания, идеи и енергия, оставила ли е архив, каква е съдбата му – са въпроси, чиито отговори остават в сферата на неизвестността, но ми се иска да вярвам, че и от двете сестри са останали документи, по които би могла да се изследва участието на едни от първите български интелектуалки, чиито дни завършват в САЩ. Може би някой от по-младото поколение ще се заинтересува и от досега отпусканата стипендия за докторанти по „Библиотечно-информационни науки“ от фондацията на името на Естер Димчевски, в която вероятно има сведения и за нейната учредителка, и се пази не само нейното завещание, но и личният ѝ архив.

Така и двете първи научно подготвени българки (Тодорова и Димчевска), получили образованието си по библиотекознание в чужбина (Германия и Англия) и се развивали с подкрепата на проф. Ив. Д. Шишманов, не успяват да се реализират в условията на България, въпреки че заявяват желанието си да работят единствено в неговата сфера, движени не само от професионални, но и от патриотични амбиции.

Много от идеите им се оказват авангардни и изпреварват времето, в което живеят. Поради липса на обществени условия, създаването на които е възпрепятствано от разтърсващи войни и икономическа нестабилност, както и поради слабата подкрепа от страна на държавните институции, плановете и замислите им остават неосъществени.

³⁴ Има сведения, че Естер Димчевска е била ректор на Университета в Денвър, Колорадо.